

2001 natt

Eller hur orientalistkritiken dog

| av Charles Paul Freund

Visst har mycket av kritiken mot västs syn på öst varit berättigad men den islamistiska kritiken av väst, som har stor spridning i öst, har med tiden blivit minst lika stereotyp. Islamisterna förnekar västerlänningar deras humanism och det är bara därför man kan ta livet av tusentals och jubla.

EFTER DEN 11 SEPTEMBER lyssnade Edward Said, en av landets mest bemärkta intellektuella, eftertänksamt av den oro och vrede som vällde fram i amerikanska media. Fem dagar efter mordet publicerade han en kommentar till det skedda. I engelska Observer (och i Aftonbladet 19/9 2001) återgav den kände litteräre och politiske kommentatorn "sitt intryck av att Mellanöstern och islam nu är våra fiender".

Uppenbart förbisåg professor Said att nyhetsjournalisterna och programvärdarna först sökt dämpa misstankarna om att angreppen hade sitt ursprung i Mellanöstern eller islam. Varför det? Därför att som ABC:s Peter Jennings försäkrade tittarna "Vi inte vill skapa någon viss förhållning här". Said missade de många intervjuer med vanliga arabamerikaner som uttryckte sorg och bestörtning över angreppen, något de därmed fick chans att uttrycka direkt i medierna utan feltolkning. Han tycks även ha missat hur e-postmeddelanden av afghanamerikanen Tamin Ansari blixtnsabbt spreds och bland miljoner mottagare vann sympati för vanliga afghaner.

Said måtte ha förbisett vilken möda olika ledare, inte minst president Bush, gjorde sig för att skilja på det "sanna", fredliga islam som de uttryckte det, och de varianter som kunnat rättfärdiga och hylla massmord. I sitt kongresstal påtog sig Bush rollen som is-

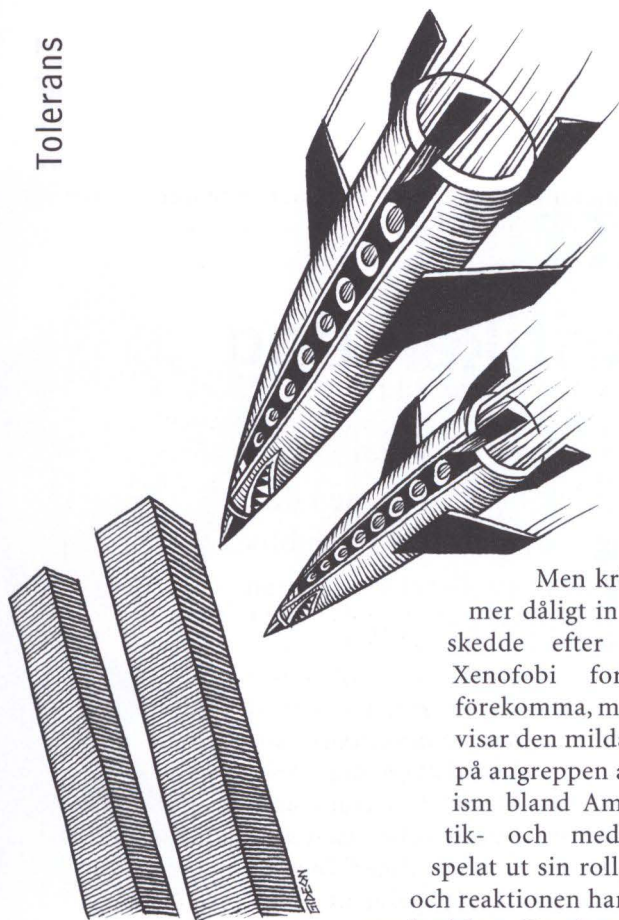
lamsk teolog, och betecknade varje sådan våldsvariant som "hädisk". Tom Ibrahim Hooper, ordförande i det omdiskuterade Rådet för amerikansk-islamitiska relationer och en ihärdig kritiker av hur amerikanska medier skildrar araberna och Mellanöstern, sade sig vara positivt "överraskad" över mediebevakningen.

ORIENTALISTKRITIKENS LITANIOR

Så inte Said. Mycket i hans Observer-inlägg var värt att läsa och kunnigt. Han var inte bara förfärad över blodbadet, utan kände motvilja inför dess förövare liksom inför varje religiös och politisk föreställning som kunnat användas för att rättfärdiga sådana handlingar. När han kom till den amerikanska sidan av det som skett – det han uppfattade som den vagt antiislamitiska reaktionen på angreppen – återföll han dock i orientalistkritikens välkända litanior. Han antydde att amerikanska medier hade framstått som okritiska till de amerikanska åtgärderna, och tvärtom reagerat ensidigt på "Mellanöstern och islam". Han lät förstå att medierna hade beskrivit dessa stereotyp och fientligt. Det kanske inte överraskar, då Said själv förde fram

sådana synpunkter för 25 år sedan. Hans kända bok Orientalism (1978) nagelfor Västs syn på just dessa frågor, och den kritik han avgav har sedan dess präglat de intellektuellas bedömning av Västvärldens politiska och kulturella relationer till den muslimska världen och andra folk i Österlandet.

Men kritiken stämmer dåligt in på vad som skedde efter angreppen. Xenofobi fortsätter att förekomma, men om något visar den milda reaktionen på angreppen att Orientalism bland Amerikas politik- och medieeliter har spelat ut sin roll. Angreppen och reaktionen har ett helt annat budskap. De visar att även om

den orientalistiska kritiken bör respekteras, bör även dess försyndelser hållas i minnet. Själva angreppet avslöjar ett kulturfenomen som knappast någon har uppmärksammat.

Fenomenet är farligt och utbrett, och har utvecklats utan att ledande intellektuella ens tycks ha märkt det. Det utmålar Väst på ett falskt och fientligt sätt. Det utgör, som en forskare har sagt, andra sidan av orientalismen: det vill säga occidentalismen.

Vad betyder då orientalism? Said såg den i sitt viktiga arbete som det politiska, kulturella och intellektuella system med vars hjälp Väst under århundraden "styrde" sina relationer med den islamiska världen. Avgörande för processen har reduktionistiska förvrängningar varit. Enligt Said och de intellektuella kritiker och skribenter som följt honom i spåren har orientalismen förvandlat Österlandet och dess människor till en främmande "Annan". Denne Annan – oftast en Mörk Annan – var på alla sätt Väst underlägsen: oupplyst, barbarisk, grym, lysten, förslavad av sinnena, böjd för despoti, och allmänt avskyvärd. Efter att ha skapat sin Österländske Andre i dessa förnedrande termer, kunde Väst i centrum av sin själviska tolkning, i tydlig kontrast, framtona som upplyst och framstegsvänlig.

HAREMSDAMER FÖRNEBRANDE

De kritiska orientalisterna fann stöd för sina tunga anklagelser i texter allt från korstågen till moderna

utrikesdebatter. Shakespeare ger i Kung Lear prov på orientalism. Sir Richard Burtons kända översättning av Tusen och en natt, med dess pseudoarkaiska språk som aldrig talats, gav också den uttryck för orientalism. Detsamma gäller om brittiska antropologiska böcker från imperietiden. Vad i övrigt? Jo, porträttstudier av nakna haremsdamer, slavmarknader och eunucker; reseböcker från öknarna, romaner av Diderot, Montesquieu, Kipling och H Rider Haggard; mycket av den specialiserade historieskrivningen; filmer med Maria Montez; hela den akademiskt "auktoritative" orientalistiken; allt som berör Sinbad sjöfararen; ja till och med Henry Kissingers förslag till lösning av Israel-arabkonflikten.

Allt detta, och mera därtill, inom litteratur, politik, mat och mode, sågs nu som delar av en jättelik företeelse, nämligen orientalismens felaktiga och förnedrande framställning av Österlandet.

Var kritiken berättigad? Också i dess enklaste form var den det. Västerländska återgivningarna av Österlandet var inte bara imperialistiska och kommersiella; de tillkom med syftet att upplysa och civilisera Österlandet. Att påminna om egoistiska, imperialistiska dumheter är inte så märkvärdigt eller ens relevant, men de kritiker av orientalismen som nära studerat moderna politiska och kulturella texter menade att sådana dumheter nu omvandlats till mer lömska och lika skadliga postkoloniala utsagor. Om kritiken alltid var befogad kan här kvitta; poängen är att projektet inleddes som en konstruktiv och ofta nyttig utmaning av en samling inrotade kulturella stereotyper. I den mån de lyste med sin frånvaro efter 11 septembermorden är förtjänsten delvis Saids och hans efterföljares.

Samtidigt har dessa kritiker av orientalismen efter sina tidiga framgångar spelat bort sin trovärdighet genom att koppla samman sina tankar med Lacans psykoanalys (vari rasism jämföras med fetischism) liksom att tillämpa sin lära på alltmer triviala material. Medan Said och hans tidiga åsiktsfränder tog sig an ämnet som offentliga intellektuella och i syfte att övertyga en bred allmänhet, har senare uttolkare av Said skrivit på en tungt akademisk postmodern jargong och författat verk som nu står olästa i biblioteken.

SPEGELVÄND IMPERIALISM

Intressant nog sökte Said i ett verk från 1993, *Culture & imperialism*, nyansera sin tes. Han menade däri att en enkel öst-mot-väst-tes enbart innebär att imperialismens vi-mot-dom har spegelvänts. Ingen fäste stor uppmärksamhet vid honom. Följden är ett projekt som framstår alltmer förstelnat, eller värre.

Ett exempel. Den ansvarige för en vandringsutställning med österländska antikviteter i USA ("Noble dreams, wicked pleasures") har sökt visa hur tidig reklam för Camel-cigaretter, en föreningskongress i 1920-talets Washington och några andra företeelser alla uttrycker en "herrefolks"-syn (delvis för att kongressombuden bär fez) på andra samhällen och även förebådar USA: s ökade makt i världen. Hennes tolkning skänker tvetydig innebörd åt sammansatta tecken och skeenden, och påtvingar dem mönster precis som om kulturföremål vore pusselbitar. En annan känd kritiker säger sig vara "främmande" ("othered") över hur amerikaner kategoriserar vad de äter. Indisk mat stämplas som "indisk mat" medan amerikanska rätter enbart kallas "mat". Hon feltolkar därmed vanliga språkkonventioner och glömmer, att den amerikanska menyn är världens mest allomfattande. Andra kritiker söker neka någon från det "så kallade Väst" rätten att ens ta upp ämnen som berör det "så kallade Österlandet". Denna absurda åsikt pådyvlar människor på hela halvklot skuld, och framstår inte bättre än Europas imperialistiska orientaler när de är som värst.

Det finns dock ett ytterligare problem – ett som på sikt är mer ödesdigert för projektet än trivialiseringen. Det är misstankarna om de sätt, varpå orientalismens kritiker kan ha handskats med mycket av sitt bevismaterial. I en samling anspråksfulla essäer om Hollywoods orientalism "Visions of the east: orientalism in film" har det således slagit redaktörerna, att även om sådana filmer kan verka racistiska, fetischistiska, patriarkaliska och imperialistiska på vissa åhörare, kan filmerna ha en "annan betydelse och ge andra associationer för andra åhörargrupper".

KULTURÖVERGREPP?

Ja, kanske. I detta fall påpekar antologiredaktörerna det legitima i hur vissa gaykretsar tolkar 1940-talets haremsfilmer. Det finns nog i själva verket lika många sätt att tolka "orientalistiska" filmer som det finns åskådare. Kanske skulle det ha överraskat vännerna av Roy Harryhausens specialeffektsberättelser såsom Sinbads sjunde resa (1958) eller en klassiker som versionen från 1940 av Tjuven i Bagdad att det nöje de skänker är ett kulturövergrepp. De sökte ju närmast tjusa sina tittare, eller kan någon tro att Kevin Matthews svärdsvingande skelett fick den arabisk-israeliska konflikten att framstå som exotisk?

Frågan om konstens olika och växlande innebörd erkänns ibland, dolt eller öppet, hos dem som angräper orientalismen men aldrig så att det tillåts ifrågasätta Västerlandets skuld. Alla tolkningar inriktas på att avslöja den förmenta makt som mötet med Österlandets kultur ger betraktaren. Ta alla dessa bilder av nakna haremsdamer i badet, eller de scener då slavar byter ägare. Enligt kritikerna är de en form av mjukporr som kommit att erotisera den islamska världen och skänkt manliga västerländska betraktare makt. Som Rana Kabani skrev i ett verk från 1986, *Imperial fictions: Europe's myth of the orient*, "Fast människor i Väst sade sig bli förfärad över slavhandeln framstod bilder av den som begärliga för en förnäm borgerlig publik. Bilden av den fångna skönheten vädjade till en patriarkal lust att behärska, liksom till imperialistiska böjelser i allmänhet."

"Vad gör det möjligt att ta över passagerarplan fyllda av oskyldiga resenärer och använda dem som bomber för att avliva tusentals människor i kontorsbyggnader?"

Men var innebörden av dessa målningar då att projicera en europeisk maktsträvan? Det bör ha berott på vilka som köpte dem och på hur de användes. Konsthistorikern Lynne Thornton påpekar att flertalet köpare av orientalistiska målningar, oavsett om de föreställde harem, ryttare eller marknader, tycks ha varit nyrika industrimän. För sådana köpare lär dessa färgstarka, romantiska och erotiska motiv ha gett föga mer än ett uttryck för något ovanligt, i kontrast till deras trista vardag. Om man antar att en undermedveten maktsträvan var vital för denna konst bör man komma ihåg

att det orientalistiska måleriet blev helt föråldrat efter första världskriget. Med andra ord, just när den europeiska kolonialmakten i Mellanöstern når sin höjdpunkt, vill ingen länge ha dessa porträtt.

Det erotiska draget i dessa målningar är ganska uppenbart. Det finns med i slavmarknadsscener och haremsinteriorer, precis som nakna Venusar och Evor ingår i vår renässanskonst. Orientalismens kritiker har avslöjat den "orientalistiska" erotikerna genom att avsakralisera den europeiska konst som förmedlar den, för att så mystifiera konsten på nytt – men nu i maktens tecken. (En del kritiker gör sådant nummer av hur publiken trollbinds av harem och slavar att man lätt glömmer att de inte var västerländska påhitt utan österländska institutioner). Även Freud kunde ibland medge att en cigarr bara är en cigarr, och givetvis kan en naken kvinna på bild bara vara tänkt att bara föreställa just en kvinna.

Anta ändå, att man kunnat påvisa att orientalismen i konsten hade det påstådda sambandet med

maktdiskursen. Vem skulle då bli subjekt för denna diskurs? Antagligen borde det bli de som utövar den nämnda kritiken, eftersom deras kritik skulle beskriva, inte kulturens ursprungliga konsumenter utan dess nutida uttolckare. Det hela skulle med andra ord handla om kritikerna själva och om vad de tror sig se i dessa målningar.

Deras tolkning skulle därmed upphöra att handla om konsumentfantasier och ta sig an kritiska underkastelsefantasier. Berättelsen skulle inte mer handla om manlig eurocentrisk överlägsenhet, uttryckt i sexuella termer, utan om den intellektuelles fruktan för osäkerhet och utstötning, också dessa uttryckta i sexuella termer. Därmed skulle orientalisternas kritik upphöra att skildra ett system som den hävdar att Väst använder för att "styra" sin relation med ett föraktat Österland, och i stället ha visats vara ett system använt av kritiker för att "styra" deras relation med ett föraktat Västerland.

STÄLLFÖRETRÄDANDE MAKT.

Det förutsätter dock att man kan skilja konsumenten från hela orientalismtrafiken. Ibland går inte detta. Försöken att belysa stereotyper av arabiska tv-gestalter som endera våldsamma eller vulgära, exempelvis – bäst genomförda av Jack Shaheen i en rättfram studie kallad *The TV Arab* (1984) – är berättigade och rymmer en uppenbar anklagelse såväl mot dem som skapar som dem som tar till sig sådana stereotyper. Men det behövs varken Said eller Lacan för att beskriva detta. Shaheen nämner förenligen av dem. Kritiken av orientalismen har uppfört sitt ståtliga verk på basen av de vanskliga roller som det exotiska och det erotiska spelar i västerlänningars fantasi. Enligt dessa kritiker utgör de båda begreppen nycklar till en ställföreträdande makt över islam, och bevis för skuld. De som en gång betraktade exotiska och erotiska verk kan däremot ha sett dem som kontraster till vardagen, även från vardagens Mellanöstern. Orientalismens kulturkritik må ha börjat med att syna Västs omfattande imperiedrömmar. Den kan ändå ha övergått till att granska moderna akademikers lika rika fantasiliv.

Hur viktiga följderna av orientalisternas kulturkritik än är har följderna för västvärldens politik blivit mer direkta. Vi har redan noterat en påtaglig konsekvens som i varje fall delvis kan hänföras till denna kritik, nämligen att man bannlyser negativa stereotyper och tendentiös demonisering från nyhetsprogram och diskussion av massmorden i New York och Washington. Vad har då tagit stereotypernas och demoniseringens plats? Tyvärr inte ökad förståelse av relati-

onen mellan Väst och den värld ur vilken mördarna framträdde; det har snarare handlat om att förneka alla relationer. Man förnekar att mördarna kommer från en identifierbar värld.

NORMAL ISLAM?

Mördarna har genomgående avbildats av media och politiker som isolerade fanatiker vars handlingar och motiv skiljer sig från det vanliga islam, som undantagslöst prisas i välvilliga ordalag. Ingen förnekar de många slående dragen i islam som under sina 14 århundraden frambragt och närt en ytterst tilltalande mystisk tradition (sufismen), en lika vid som fångslande diktning, liksom en anda av tolerans som trots sina undantag är mer imponerande än vad kristendomen förmådde innan de västerländska samhällena sekulariserades.

"Det finns inte ett enda islam: det finns flera islam, precis som det finns flera Amerika."

Men att fastslå vad som i dag är det normala islam är knappast lätt, och kan sällan göras på en tidnings nyhetsplats. Det normala är föremål för ettrig debatt inom islams egna led, som är delade i stora fraktioner och plågas av stridande lärotolkningar. Liksom kristendomens historia kan islams ses som en kamp om ren-

lärighet. Tidigt i islams historia var ortodoxin nära påverkad av de grekiska rationalisternas skrifter som översatts av arabiska lärda. Kalifer som anslutit sig till denna rationalistiska mutalinitiska tradition utsatte fundamentalistiska teologer för en motsvarighet till inkquisitionen i strävan att oskadliggöra dem. I dag är en medtävlare om den ortodoxa tolkningen den 250 år gamla wahhabi-rörelsen, en puritansk och konfrontationssökande tolkning som spreds genom det islamiska samhället i USA och på andra håll, och får finansiellt stöd av Saudiregimen.

I vilket fall är det föga meningsfullt för USA:s president, för dess justitieminister eller för Washington Post, att uttala sig om vad som är islams normalvariant. Den laddade frågan måste muslimerna själva ta sig an och lösa. (Att för muslimers räkning avgöra vad Koranen lär är för övrigt ett inslag hos den genuina orientalismen). Värre är att de västerländska eliternas försök att definiera islam i själva verket överskuggar USA:s och västvärldens nuvarande belägenhet. Det beror på att en av de viktigaste fraktioner som tävlar om den islamiska majoriteten är den "islamistiska" rörelsen. Denna rörelse avvisar sekularismen och uppfattar islam som en politisk lära såväl som en trosriktning. Rörelsen som uppstod på 1940-talet utgör ett försök att hitta en relation till det moderna samhället, och har fått inflytande i Iran och på andra håll.

På senare tid har dess anhängare i Algeriet, Egypten och Saudiarabien tillgripit våld för att destabilisera de nuvarande regimerna och själva komma till makten. Deras avsikt är att genomföra en utopisk revolution inom samhällets värderingar. Många islamisters huvudfiende är USA, inte bara på grund av dess band till Israel utan därför att USA:s förföriska och starkt sekulariserade kultur raserar deras revolutionära mål.

Islamismen är därmed inte något enkelt fenomen. Den antar många former. Men de som genomförde mordet den 11 september är anhängare, likaså många av dem som välkomnade att så många amerikaner fick sätta livet till, vare sig det skedde öppet och gillande eller under diskret stöd för angripna. Det är uppenbarligen viktigt för amerikanerna – däribland amerikanska muslimer, av vilka hundratals dödades i New York – att bemöta den form av islamism som inte bara motsätter sig inslag i den amerikanska politiken utan som även extremt drivit sitt förakt av medborgarna i Väst.

VÄSTS SYNDER

Det är här som den politiska kritiken av orientalismen blir politiskt betydelsefull. Dessa kritiker har använt 25 år på att granska Västs synder mot Österlandet, ett tungt och ofta motbjudande arv. Men poängen med kritiken har aldrig varit att lösa och förbättra relationerna och de ömsesidiga uppfattningarna. För många kritiker har poängen varit att fördöma Väst, ofta genom att analysera dess fantasivärld. Att granska motsvarande fantasivärld i Österlandet för att se om den rymde stereotyper, missförstånd, eller andra skadliga begrepp var inte lika viktigt. Tvärtom, om andra forskare grep sig an tendenser till avhumanisering som kan ha förelegat i Österlandet, kallades dessa forskare ofta "orientalistiska", en term som snart blev jämförbar med "rasistisk" och bidrog att marginalisera dem i den respektabla delen av forskarvärlden.

Detta visar sig vara en metod som fått konsekvenser. Vad som gör dessa värda att betänka är precis det, som först gjorde kritiken angelägen och värdefull. Det vill säga, frågorna om orientalism förtjänade att ställas inte bara i sig, utan därför att mötet mellan Österland och Västerland har blivit alltmer problematiskt för USA och för nationerna i Öster, med explosiva politiska, militära, ekonomiska och kulturella inslag för dem alla.

Om kritiken kunde ha skänkt oss bättre begrepp för att ta oss an dessa frågor, skulle den ha varit rätt kritik vid rätt tidpunkt. Men om kritiken enbart avsatte ett negativt syndaregister över vad Västerlandet gjort sig skyldigt till, utan att anlägga motsvarande

synpunkter på Österlandet, skulle den bara vara ännu ett misslyckat vänsterintellektuellt bortförklaringsförsök. Och om kritiken fick andra att marginaliseras och vanhedras som sökte ta upp Österlandets potentiella problem, skulle hela ämnet råka i en sämre belägenhet än det från början var. Det skulle bidra till att skapa ett Västerland tyngt av skuld över sitt förflutna och ändå utan ett användbart språk för att förstå dem som hatar västerlänningar nog för att massmörda dem. Med tanke på de massmord som utförts av vad Reuters vägrar att kalla "terrorister" och med tanke på den president som öppnar famnen samtidigt som han omger sig med kontroversiella muslimska talesmän, och med tanke på den intellektuella klass här och i andra länder som har antytt att man bör visa inlevelse med massmördare, är det åtminstone på sin plats att ifrågasätta Västerlandets tolkning av denna kris.

Självfallet finns det talföra kritiker av vissa politiska och antivästliga drag i islam, och många av dem till exempel Bernhard Lewis och Fouad Ajami har god tillgång till media. Vissa sitter på viktiga akademiska poster och många har utgivit omfattande studier om islams principer och praxis. Men i huvudsak anses de av den akademiska majoriteten vara fientliga till islam. Visst har en del kritiker uttalat sig om islams kultur och samhälle talat för svepande, generaliserat och överdrivet om detta. Men det gäller också de kritiker som fördömt Väst. Problemet är, och det har klart framgått under debatten om Österlandet efter dåden, att de har avförts från debattens intellektuella centrum.

Ta exemplet med Daniel Pipes. Han redigerar Middle East Quarterly, och har utgivit mycket om Mellanösterfrågorna – särskilt om regionens aggregering mot Väst – precis som han tvingats avvärja en rad personliga ifrågasättanden av hans motiv. Kort efter mordet i New York och Washington innehöll Los Angeles Times

uttalanden av 10 författare som alla insett vidden av terroristhotet, och som i någon mening förutsagt en sådan händelse. Pipes fanns, till skillnad från alla sina kritiker, med på listan.

”TERRORISM” FIENDE

Ändå var under veckorna efter mordet termen ”islamism”, för att inte tala om en förståelse av denna komplexa rörelse, nästan helt frånvarande i de ändlösa diskussionerna. Varför det? Politiskt önskade USA undvika att nämna islam eftersom man sökte bygga en koalition. Intellectuellt skulle en konfrontation med islam strida mot den idyllisering av detta som de nämna skuld känslorna uppamade. Ändå bör det vara enkelt att skilja på islam som ett trossamfund och islamister som utopiska revolutionärer benägna för massmord. Islamister har ju dödat människor i Egypten, Algeriet, Israel, Ryssland och på andra håll under många år. De hade redan mördat tusentals amerikaner. Nu har de avlivat tusentals till. Men detta kom aldrig in i debatten. Västs fiende förblev ”terrorismen”, taktiken, inte islamismen som övertygelse.

För att återgå till orientalismens kritiker har många av dessa avfärdat termen ”terrorist” som ett utslag av västpropaganda. Said skrev själv i boken *Orientalism* att ”terrorist” var en etikett som användes om personer ovilliga att lyda Israels order. Sedan Sovjetkommunismen fallit påpekade Susan Sontag att de som läst *Det Bästa* visade sig ha varit bättre informerade om den kommunistiska mardrömmen än de som läst den mer ansedda *The Nation*. Vilka var då mer beredda att förstå det som hände den 11 september: de som tagit till sig kritiken av orientalismen eller de som läst de föraktade neo-orientalisterna?

ISLAMISK OCCIDENTALISM

Orientalismen, alltså det systematiska schabloniserandet och nedvärderandet av Österlänningar vilket i Västs ögon förtog dem deras mänsklighet, gjorde det möjligt för kolonialmakterna inte bara att behandla hela befolkningar illa, utan också att i några av Västerlandets mörkaste ögonblick slakta dem i stora mängder. Vad gör det möjligt att ta över passagerarplan fyllda av oskyldiga resenärer och använda dem som bomber för att avliva tusentals människor i kontorsbyggnader? Det är det systematiska schabloniserandet och ringaktandet av västerlänningar som gör dem till mindre än människor och får deras död att framstå som en from gärning i somligas ögon och som något att fira för andra. Det är – occidentalism.

Fenomenet islamisk occidentalism har inte uppmärksamats av forskarna, och än mindre av orientalismens kritiker. Termen nämns i den akademiska debatten, men man är inte ense om vad den betyder. Somliga tolkar den som den process genom vilken Väst hyllar sig självt. Andra anser att den anspelar på hur man i Österlandet, särskilt Fjärran Östern, idealiserar Väst och överser med dess fel. Några få forskare uppfattar att termen innebär att en människa i Österlandet helt missförstår respektive bedömer Väst och dess medborgare orättvist.

En forskare som har börjat ägna sig åt islamsk occidentalism, baserat på ett mångårigt arbete i den egyptiska kvinnorörelsen, är dr Nadje Al-Ali, en socialantropolog verksam vid universitetet i Exeter. Al-Ali är i sina böcker mån om att framhålla att occidentalismen såsom hon bedömer den inte är orientalismens motsvarighet utan snarast en reaktion

”Said skrev själv i boken *Orientalism* att ”terrorist” var en etikett som användes om personer ovilliga att lyda Israels order.”

på denna. Senast i april förra året anordnade Al-Ali i England en forskarkonferens där man sökte ge occidentalismen en teoretisk struktur. Därefter har hon skrivit att fenomenet ”ingår i en politisk ploj” genom att det ”använder givna kulturella begrepp för att vinna symboliska övertag för ’en själv’ respektive avvärja ’den andre.’” Resultatet har blivit vad hon kallar föreställningen om ”en imperialistisk, korrupperande, förfallen och alienerande Västvärld”.

Före detta beskrivning med en kvasiprofetisk maktdröm, och förse den med sprängämnen så får man något som starkt liknar en aggressiv islamism inför sina ”korrupperande, förfallna och alienerande” fiender.

Trots att det seriösa, grundliga studiet av occidentalismen ännu tillhör framtiden lär dess innehåll knappast vara något mysterium. Det livnär sig ur samma källor av förringande och avhumanisering som hatet – också inom orientalismen – alltid har använt. Dess konturer kan väl iaktas i den extrema islamismens dokument.

Exempelvis har orientalismens kritiker skapat en enorm litteratur som behandlar hur Väst feltolkar Österlandet i erotiska termer. Men de occidentalistiska mördarna och deras hyllare har utvecklat en parallell, genom vilken västerländska kvinnor ses som erotiskt förslappade, omoraliska och dekadenta. Enligt vissa uppgifter skall Osama bin Laden ha blivit särskilt störd av att amerikanska kvinnliga soldater som deltog i Saudiarabien, islams heligaste område.

De som kritiserar orientalismen har anklagat Väst för att blåsa liv i ett negativt bildspråk som återgår på

korstågen, när man talar om dagens politiska frågor. Men occidentalister gör sig skyldiga till precis samma retoriska metod. I själva verket åkallar mördarna direkt korstågen. När Bin Laden 1996 i fatwans form (det vill säga som en islamiska rättsutsaga, översättarens anmärkning) manade muslimerna att döda amerikaner kallade han utan något spår av ironi dessa för "korsfarare". (Kort efter 11 septemberangreppen talade president Bush om den tilltagande antiterroristkampanjen som ett "korståg", och begick därmed en okänslighetens synd. Bush använde oklokt nog termen i dess allmänna mening, men det fick ändå mer uppmärksamhet än bin Ladens upprepade användning av ordet som en specifik historisk anklagelse).

Orientalismens kritiker har klagat över att Väst traditionellt har framställt österlänningar som ynkryggar, och ställt deras förmodat skrytsamma men feiga karaktär mot de israeliska truppers stoiska mod. Men faktum är att bin Ladens dokument fylls av anklagelser om amerikansk feghet, byggda på den amerikanska regeringens beslut att dra tillbaka sina trupper från Beirut och Somalia efter att man mött oväntade förluster. Officiella uttalanden av Mullah Muhammed Omar, de afghanska talibanernas anförare, gjorde samma slags anspelningar när han anklagade amerikanerna för att inte våga komma till detta land.

KONSPIRATIONSTEORIER

Samma kritiker av orientalismen har länge anklagat Väst för att skildra auktoriteten i Österlandet utifrån en förvrängd föreställning om "orientalisk despoti". Hela studier har gjorts av detta ämne (den mest omfattande är Alain Grosrichards *The sultan's court* från 1979). Men occidentalisters föreställning om makten i Väst är inte bara förvrängd, den är direkt rubbad. Den präglas av en extrem konspirationstanke som antar dolda sammansvärjningar – oftast judiska – överallt. Medan orientalistens bild av despotin låter österlänningen krympa till en undergiven figur utan intresse för sin frihet eller sina rättigheter, reducerar occidentalisters konspirationstanke västerlänningen till en aningslös docka styrd av osynliga händer (samtidigt som occidentalisten avlastas varje ansvar för sina egna politiska misslyckanden). Trots den enorma roll som konspirationfantasier spelar i den österländska politiska fantasin finns det bara en konsekvent studie av ämnet på engelska: Pipes *The hidden hand: Middle East fears of conspiracy* (1996).

Nadje Al-Ali kan ha rätt när hon menar att denna och andra aspekter av orientalismen är "djupt formede" av ett medvetande om västerländska attityder och utgör ett svar på dessa. Men det är inte hela deras uppgift. Liksom konspirationstankarna tycks oc-

cidentalismen spela rollen av syndabock för vissa, och "förklara" Österlandets politiska misslyckande genom att skapa en satanisk fiende och projicera den revolutionära kampen mot denne, precis som orientalismen bidrog att avlasta skuld och fick rättfärdiga en brutal västerländsk kolonialism.

Detta slags orientalism blir därmed mycket användbar, då det är ett klart faktum att islamismen har visat sig bli ett misslyckande. Långt ifrån att ha upprättat en positiv ny relation mellan de styrande och folket, enligt traditionella teologiska principer, är den politiska islamismens tydligaste kännetecken förtrycket. Som författaren Oliver Roy påpekade så sent som 1992 är de båda islamistiska modeller man har att välja mellan den saudiska med dess "skatter plus sharia" (den islamska lagen) och den sudanesiska modellen "arbetslöshet plus sharia". Men islamister kan inte uppfatta det så och fortsätta sin kamp. Occidentalismen ger dem en del av kampens fortlöpande berättigande.

Kanske har den orientalistiska kritiken även spelat en indirekt roll. Islamismens misslyckande är bara den senaste i en rad av österländska nederlag som nu sträcker sig över ett århundrade. Det återstår för Österlandets forskare att analysera denna historia med hållbara argument. I stället har de inlåtit sig på en egen orientalistisk kritik, varvid de ofta använder argument från västerländska tänkare och skyller sina problem på Väst. Västerländska forskare kan fråga sig i vad mån deras arbeten mindre är en kritik av Västerlandets makt än en ursäkt för Österlandets misslyckanden.

En av de mer intressanta iakttagelserna efter massmorden är att "Det finns inte ett enda islam: det finns flera islam, precis som det finns flera Amerika." Orden uppmanar oss att mer omsorgsfullt begrunda denna globala värdekonfrontation. Vissa former av islam ger oss, kanske likt vissa former av Amerika, en chans att hitta en identitet genom tro i en värld som öppnar så irriterande många valmöjligheter. Andra väcker risker för terror och blodbad. Alla de som fått begrava döda anhöriga i världen har skäl att tänka över de många dimensionerna i denna kamp, liksom dimensionerna hos fienden.

Vem skrev då om de många former som islam och Amerika antar? Det var Edward Said, i hans *Observer/AB-essä*. Tänk om han hade velat säga det från början.

Charles Paul Freund (cpf@reason.com) är redaktör vid tidskriften Reason. Artikeln publicerades i dess decembernummer.

ÖVERSÄTTNING: *Carl Johan Ljungberg*

Copyright 2002 by Reason Foundation, 3415 S. Sepulveda Blvd, Suite 400, Los Angeles, CA 90034. www.reason.com